

Ключевые слова: земельные отношения, минимизация правовых дефектов, принципы земельного права, Земельный кодекс Украины.

Kovalenko T. Features of Principles of Land Law of Ukraine among Means for Legal Defects Minimization. In today's conditions, when the number of normative regulations is constantly increasing and regulatory acts are rapidly updated, the role of legal principles substantially increases, in particular as one of the means of minimization of legal defects in land relations regulation in Ukraine. Land law principles inherent common features of legal principles: special legal nature; universality; supreme imperative; general binding; general, fundamental and regulatory nature; objective conditionality; stability; systemic character; formal certainty. The study of the practice of applying the norms of land legislation and special literature gives grounds to say that in today's conditions the application of land law principles as effective means of legal defects minimization in the regulation of land relations is complicated by certain factors. First, not all sectoral principles of land law have been reflected in Art. 5 of the Land Code of Ukraine. Secondly, certain principles, enshrined in Art. 5 of the Land Code of Ukraine, contradict the general principles of law, are not consistent with each other and with other norms of land law. Thirdly, some principles of land law, that are fixed in Art. 5 of the Land Code of Ukraine, are not the principles of law by their nature, which complicates their application in practice. Fourthly, in Ukrainian land science there is a problem of identifying those principles of law, that actually regulate land relations, and distinguishing them from legally prescribed declarative provisions, called «principles» of land legislation.

Key words: effectiveness of legal regulation; gaps; land law; land legislation; land relations; legal conflicts; legal defects; minimization of legal defects; principles of law.

УДК 349.6:351.78

І. Коваленко, Н. Райниш

Правове забезпечення екологічної безпеки: національний та міжнародний аспект

У статті узагальнено основні підходи щодо визначення поняття екологічної безпеки, її мету та завдання, а також проаналізовано сучасний стан правового забезпечення екологічної безпеки на національному та міжнародному рівні. Автори зробили висновки про необхідність докорінної зміни ставлення людей до питань охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів; необхідність об'єднання зусиль всіх країн світу для подолання сучасної екологічної кризи; удосконалення існуючої та створення нової нормативно-правової бази для забезпечення екологічної безпеки.

Ключові слова: екологічна безпека, правове регулювання, навколишнє природне середовище, екологічна обстановка, екологічна небезпека.

Постановка наукової проблеми та її значення. Одним із основних понять, яке відображає стан навколишнього природного середовища, тенденції до змін в ньому з врахуванням інтересів суспільства є поняття екологічної безпеки. Кінцевою метою природоохоронної діяльності людини і управління в галузі охорони довкілля є не тільки збереження цілісності природних комплексів і взаємозв'язків у них, але і забезпечення стану екологічної безпеки. Екологічна безпека є важливим інститутом екологічного права України і потребує належного правового регулювання як на національному, так і на міжнародному рівні. Екологічна безпека сприяє попередженню погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей. Саме тому питання правового регулювання екологічної безпеки є надзвичайно важливим та актуальним.

Мета дослідження. Дослідити поняття екологічної безпеки та проаналізувати правові заходи забезпечення її вимог.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Поняття «екологічної безпеки» є досить багатограним, тому його варто розглядати як з наукового, так і з юридичного поглядів. У правовому розумінні «екологічна безпека» сприяє захисту життя та здоров'я людей та охороні навколишнього природного середовища. З наукового погляду, це питання розглядають як «стан системи людина-природа-техніка, який забезпечує збалансовану взаємодію природних, технічних і соціальних систем, формування природно-культурного середовища, що відповідатиме санітарно-гігієнічним, естетичним та матеріальним потребам мешканців кожного регіону Землі, при збереженні природно-ресурсного та екологічного потенціалу природних систем і здатності біосфери до саморегулювання» [1].

Відповідно до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», екологічна безпека є такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей [2]. Відповідно до Конституції України екологічна безпека є складовою національної безпеки України гарантується громадянам України шляхом здійснення широкого комплексу взаємопов'язаних політичних, економічних, технічних, організаційних, державно-правових та інших заходів [1].

Реалізація екологічної безпеки можлива лише тоді, коли в довіллі формується система, що гармонійно поєднує природні, виробничі та соціальні системи і яка відповідає ряду вимог:

- санітарно-гігієнічним, естетичним і матеріальним потребам людини;
- збереженню природно-ресурсного і екологічного потенціалу природних екосистем;
- підтриманню здатності біосфери в цілому до саморегуляції [12].

Структура екологічної безпеки є складною і багатогранною, що включає всі необхідні системи для реалізації своїх завдань, які полягають в наступному:

- вивчення катастроф і явищ природного і антропогенного походження, які зумовлюють погіршення екологічного стану довкілля, з метою їх попередження та виключення;
- оцінка потенційної небезпеки джерел порушення екологічної безпеки;
- порівняння методів попередження або зменшення порушення екологічного стану навколишнього середовища;
- розробка і вдосконалення методології прогнозування та оцінки екологічно небезпечних явищ, з метою їх попередження, а також розробка рекомендації щодо організації господарської діяльності людини [13].

Для комплексного аналізу стану екологічної безпеки, проблем, пов'язаних з нею та пошуків можливих варіантів їх вирішення, ми пропонуємо екологічну безпеку розділити на чотири види:

- особиста екологічна безпека;
- регіональна екологічна безпека;
- екологічна безпека держави;
- світова екологічна безпека.

Екологічна безпека на території України забезпечується здійсненням широкого комплексу взаємопов'язаних політичних, економічних, технічних, організаційних, державно-правових та інших заходів. Такі заходи врегульовані законами та підзаконними нормативно-правовими актами і здійснюються уповноваженими на це органами та громадянами. Велику роль серед усіх заходів в сфері забезпечення екологічної безпеки відіграють державно-правові заходи. За своїм змістом вони є неоднорідними, тому їх розділяють на декілька видів залежно від спрямованості дій: організаційно-превентивні, регулятивно-стимулюючі, розпорядчо-виконавчі, охорono-відновлювальні та забезпечувальні. В сукупності вони утворюють своєрідний правовий механізм у цій сфері. З метою ефективного аналізу правового забезпечення екологічної безпеки та нормативно-правових актів, які регулюють відносини в галузі екологічної безпеки, усі вищезазначені заходи варто розглянути окремо один від одного.

Організаційно-превентивні заходи спрямовані на виявлення екологічно небезпечних для навколишнього природного середовища та здоров'я людини територій, зон, об'єктів і видів діяльності, а також здійснення певних заходів для попередження виникнення екологічної небезпеки. До них відносять: 1) обліково-установчі, які спрямовані на виявлення та класифікацію небезпечних територій, об'єктів, джерел; 2) реєстраційні – передбачають реєстрацію екологічно небезпечних об'єктів, їх сертифікацію, ліцензування та паспортизацію [3, 4, 5]; 3) експертно-оціночні, які реалізуються шляхом проведення різноманітних експертиз [2, 6]; 4) інформаційно-прогностичні.

Ще одним важливим заходом у сфері забезпечення екологічної безпеки є проведення громадських (публічних) слухань, які регламентується Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» та Законом України «Про екологічну експертизу» [7, 6]. Порядок проведення громадських слухань з питань використання ядерної енергії встановлено Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення громадських слухань з питань використання ядерної енергії та радіаційної безпеки» від 18 липня 1998 року № 11224 [8], а також Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення громадських слухань щодо врахування громадських інтересів під час розроблення проектів містобудівної документації на місцевому рівні» від 25 травня 2011 року №5555 [9].

Загальні збори громадян за місцем проживання можуть стати ефективними при вирішенні проблем екологічної безпеки місцевого рівня. Проведення таких зборів регламентується Постановою Верховної Ради України від 17 грудня 1993 року № 3748-ХІІ «Про затвердження Положення про загальні збори громадян за місцем проживання в Україні». Відповідно до цього Положення рішення зборів є обов'язковими для виконання органами місцевого самоврядування та усіма громадянами, які проживають на певній території, при цьому місцеві ради та їх виконавчі органи повинні сприяти громадським комітетам і радам самоврядування у підготовці та проведенні зборів [10].

Варто також звернути увагу на екологічне страхування, яке здійснюється відповідно до ст. 49 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [2]. Таке страхування може бути добровільним або обов'язковим державним щодо громадян та їх майна, майна і доходів підприємств, установ і організацій на випадок шкоди, заподіяної внаслідок забруднення навколишнього природного середовища та погіршення якості природних ресурсів. Проте, на сучасному етапі ще не сформована спеціальна нормативно-правова база, що регламентує екологічне страхування.

Забезпечення виконання вимог галузі екологічної безпеки також певними стимулюючими заходами, які є складовою частиною економічного механізму в галузі охорони навколишнього природного середовища. Ці розпорядчо-виконавчі заходи полягають у реалізації певних функцій у сфері забезпечення екологічної безпеки з боку спеціально уповноважених органів [2]. Екологічне законодавство закріплює можливість судового захисту порушених прав громадян внаслідок недотримання вимог екологічної безпеки. Зокрема, суди розглядають справи щодо захисту права громадян на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище, справи про відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок порушення вимог і правил екологічної безпеки, а також справи про відмову від надання своєчасної, повної та достовірної інформації про стан навколишнього природного середовища, про джерела забруднення, приховування випадків аварійного забруднення навколишнього природного середовища або фальсифікацію відомостей про стан екологічної обстановки чи захворюваності населення. Крім того, підлягають розгляду в судах справи, що впливають з адміністративних правопорушень та порушуються за злочини проти довкілля.

Ще одним способом захисту, який передбачено в національному екологічному законодавстві є самозахист, при якому засоби протидії повинні бути не заборонені законом та не суперечити моральним вимогам суспільства. Варіанти самозахисту повинні відповідати змісту права, що порушене, характеру дій, якими воно порушене, а також наслідкам, що спричинені цим правопорушенням.

На сучасному етапі, у зв'язку з глобалізаційними та інтеграційними процесами варто розглядати не лише національний аспект екологічної безпеки, а і міжнародний. Він передбачає охорону всієї планети Земля і навколоземного космічного простору. У кожній країні є свій правовий статус, який чинний лише на її території, а діяльність міжнародних організацій визначається нормами міжнародного права. На жаль, немає єдиного підходу серед країн до екологічних проблем, а тому існує реальна необхідність у розширенні співробітництва в галузі охорони навколишнього природного середовища, що потребує спільних зусиль усіх країн світу.

Міжнародне співробітництво в галузі вирішення екологічних проблем ґрунтується на ряді принципів:

- визнання норм міжнародного права;
- суверенітет націй над своїми природними ресурсами;
- наукова обґрунтованість міжнародних норм раціонального природокористування;
- недопустимість нераціонального природокористування;
- недопустимість національного привласнення міжнародного простору;
- недопустимість впливу на довкілля у воєнних цілях, що не сумісно з інтересами людей;
- запобігання забруднення міжнародних просторів тощо.

Найпоширенішою формою міжнародної співпраці в галузі вирішення екологічних проблем є міждержавні угоди і конвенції з питань охорони довкілля і раціонального природокористування або участь країн в діяльності міжнародних природоохоронних організацій. За ініціативою ЮНЕСКО у 1948 році було засновано Міжнародний союз захисту природи і природних ресурсів (МСОП), після чого міжнародна природоохоронна діяльність набула конкретних форм і змісту. Метою МСОП є підготовка і скликання нарад та конференцій природоохоронного характеру, розробка міжнародних конвенцій та рекомендацій в цій галузі. За сприяння цієї організації у 1978 році було підготовлено і випущено Міжнародну Червону книгу.

Ключову функцію в координації міжнародної діяльності в галузі охорони навколишнього середовища і раціонального використання природних ресурсів (в системі ООН) здійснює ЮНЕП (Міжнародна програма ООН з навколишнього середовища), яка була прийнята на Стокгольмській конференції ООН у 1972 році. Крім того, значного впливу на міжнародні аспекти природоохоронної діяльності надають ФАО (міжнародна продовольча і сільськогосподарська організація), що вивчає питання охорони екосистем суходолу і Світового океану в процесі сільськогосподарської діяльності людини, ВООЗ (Всесвітня організація охорони здоров'я), що вивчає питання загального стану здоров'я людей, боротьби з епідеміями тощо, ВМО (Всесвітня метеорологічна організація), яка досліджує стан навколишнього середовища, зокрема, зміни клімату, загальні кругообіги речовин тощо, і надає відповідну інформацію міжнародним організаціям, МАГАТЕ (Міжнародне агентство з атомної енергії), що контролює захист довкілля від іонізуючого випромінювання тощо. За сприяння цих організацій було прийнято ряд Міжнародних угод і конвенцій, які спрямовані на вирішення питань охорони навколишнього середовища. Зокрема, це Конвенція по транскордонному забрудненню повітря (1979 р.) [14], Конвенція ООН по морському праву (1982 р.) [15], Віденська конвенція ООН про охорону озонового шару (1985 р.) [16]. На жаль, ці міжнародні угоди визнані не «всіма країнами світу і вони носять, переважно, рекомендований характер, адже важко правильно встановити відповідальність країн різного економічного розвитку за порушення вимог цих угод.

Вирішення міжнародних проблем екологічної безпеки ускладнюється рядом обставин, що зумовлено різним економічним розвитком країн світу, різним ступенем трансформації природних екосистем в них, зростанням взаємної залежності країн світу тощо. В останні роки взаємозалежність країн світу різко зростає, що зумовлює можливість транскордонних переносів забруднюючих речовин, посилення обміну між країнами, єдність компонентів біосфери. Саме тому вирішити проблему екологічної безпеки самостійно однією країною не можливо, а необхідний системний та комплексний підхід усіх держав.

Наступним фактором, який уповільнює міжнародний процес вирішення екологічних проблем, є різка різниця економічного розвитку різних країн світу, що зумовлює різний їх вплив на екологічний стан довкілля. Крім того, розвинуті країни не готові відмовитись від економічного росту, а країни які розвиваються намагаються їх наздогнати, що посилює негативний вплив на природу. Так, розвинуті країни починали свій економічний розвиток в періоди достатньої кількості природних ресурсів, яких сьогодні є недостатньо для країн, що розвиваються. Різниця в економічному розвитку в поєднанні з політичними і релігійними поглядами різних груп людей, різко загострює проблему міжнародного тероризму, що може стати причиною надзвичайних, в тому числі і екологічних, ситуацій. Вирішення цих проблем можливе лише на міжнародному рівні.

Підходи до вирішення проблем збереження і відтворення природного середовища в різних країнах є принципово різними, що ускладнює прийняття єдиної програми дій. Так, в розвинутих країнах практично не залишилось реліктових екосистем і основним напрямком реалізації природоохоронної діяльності є стабілізація стану довкілля технічними та управлінськими рішеннями. В країнах Південної Америки, Африки та інших, на частку реліктових природних екосистем припадає до 40% територій країн, і тому основним напрямком збереження природи в них є створення заповідних територій тощо.

Не менш важливою є також демографічна проблема, яка настільки загострює всі інші глобальні проблеми людства, що без кардинального її вирішення практично неможливо стабілізувати екологічний стан довкілля.

Висновки. У наш час різко зростає міжнародна загроза екологічній безпеці, а отже і загроза національній безпеці України. Проблеми навколишнього середовища, як правило, впливають на життя країни як вирішальний фактор або як складова національного добробуту й потенційних можливостей держави. Саме тому національна й міжнародна безпека неможлива без урахування екологічного фактору. З точки зору глобального підходу до питання безпеки, будь-який аспект, що загрожує виживанню планети і її природі, мусить розглядатися як загроза безпеці. Проаналізувавши

актуальні екологічні проблеми на національному та міжнародному рівнях, які уповільнюють, а подекуди навіть унеможливають процес вирішення екологічних проблем та забезпечення екологічної безпеки, можна зробити наступні висновки: 1) необхідність докорінної зміни ставлення людей до питань охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів; 2) об'єднання зусиль всіх країн світу для подолання сучасної екологічної кризи; 3) удосконалення існуючої та створення нової нормативно-правової бази для забезпечення екологічної безпеки.

Джерела та література

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – С. 141.
2. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України в редакції від 18.12.2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>.
3. Про захист прав споживачів: Закон України в редакції від 10.06.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>.
4. Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України в редакції від 28.09.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/222-19>.
5. Про порядок видачі дозволів на спеціальне використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду і встановлення лімітів використання ресурсів загальнодержавного значення: Постанова КМ України від 10 серпня 1992 р. № 459 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/459-92-%D0%BF>.
6. Про екологічну експертизу: Закон України в редакції від 18.12.2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/45/95-%D0%B2%D1%80>.
7. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України в редакції від 02.08.2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>.
8. Про затвердження Порядку проведення громадських слухань з питань використання ядерної енергії та радіаційної безпеки від 18 липня 1998 р. № 1122: Постанова КМ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1122-98-%D0%BF>.
9. Про затвердження Порядку проведення громадських слухань щодо врахування громадських інтересів під час розроблення проектів містобудівної документації на місцевому рівні від 25 травня 2011 р. № 5555: постанова КМ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/555-2011-%D0%BF>.
10. Про затвердження Положення про загальні збори громадян за місцем проживання в Україні: постанова ВР України від 17.12.1993 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3748-12>.
11. Крамная О. В. Соотношение понятий «экологическая культура» и «экологическая безопасность» / О. В. Крамная // Культура народов Причерноморья. – 2013. – № 73. – С. 158161].
12. Академічний курс «Екологічне право України»: підручник; за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. – К. : Юрид. думка, 2015. – 720.
13. Балюк Г. І. Екологічне право України: (Загальна і Особлива частини) : навч. посібник / Г. І. Балюк. – К. : Юрінком Інтер, 2016. – 192 с.
14. Про транскордонне забруднення повітря на великі відстані: Конвенція від 16.03.1983 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_223.
15. Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року: Закон України від 03.06.1999 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/728-14>.
16. Віденська конвенція ООН про охорону озонного шару від 22.03.1985 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/9>.

Коваленко І. Райныш Н. Правовое обеспечение экологической безопасности: национальный и международный аспект. В статье обобщены основные подходы к определению понятия экологической безопасности, ее цели и задачи, а также проанализировано современное состояние правового обеспечения экологической безопасности на национальном и международном уровне. Сделан вывод о том, что национальная и международная безопасность невозможна без учета экологического фактора. С точки зрения глобального подхода к вопросу безопасности, любой аспект, который угрожает выживанию планеты и ее природы, должен рассматриваться как угроза

безпеки. Проаналізувавши актуальні екологічні проблеми на національному і міжнародному рівнях, які заважають, а іноді навіть роблять неможливим процес вирішення екологічних проблем і забезпечення екологічної безпеки, можна зробити наступні висновки: 1) необхідно коренне змінити ставлення людей до питань охорони навколишнього середовища і раціонального використання природних ресурсів; 2) повинно відбутися об'єднання зусиль всіх країн світу для подолання сучасного екологічного кризису; 3) забезпечення екологічної безпеки вимагає удосконалення існуючої та створення нової нормативно-правової бази.

Ключові слова: екологічна безпека, правове регулювання, навколишнє середовище, екологічна ситуація, екологічна небезпека.

Kovalenko I. Rainysh N. Legal Protection of Ecological Safety: National and International Aspects. The article summarizes and comments on the main approaches to the definition of the concept of ecological safety, its goals and tasks, and reveals the current state of legal provision of environmental safety at the national and international levels. The in-depth analysis of the issue provides the grounds to draw a conclusion that national and international security is impossible without taking into account the environmental factor. In terms of a global approach to security, any aspect that threatens the survival of the planet and its nature must be considered as a safety threat. The emphasis is laid on the hotly debated environmental problems at the national and international levels that slow down, and sometimes even make the process of solving environmental problems and ensuring environmental safety impossible. The burning issues to be solved urgently are: 1) radical change in the attitude of people towards environmental issues and the rational use of natural resources; 2) uniting the efforts of all countries to overcome the current environmental crisis in the world; 3) improving the existing and creating a new regulatory framework for environmental safety.

Key words: ecological safety, legal regulation, the environment, ecological situation, ecological danger.

УДК 347.1

Н. Чубоха

Договірна свобода як засада договірної права України

Стаття присвячена договірній свободі у цивільному праві як основоположній засаді договірної права. Розглянуто зміст зазначеної засади, її співвідношення з іншими принципами цивільного права, зокрема, диспозитивністю. Розкрито значення договірної свободи у розвитку договірної регуляції цивільних відносин. Розширення сфери договірної регуляції цивільних відносин вдосконалює правове регулювання, заповнює наявні у ньому прогалини, позитивно впливатиме на розвиток і приватного права, і відповідних правовідносин.

Ключові слова: принципи цивільного права, диспозитивність, свобода договору, договірне регулювання.

Постановка наукової проблеми та її значення. Фундаментом цивільного права є його принципи, які розкривають і конкретизують сутність на соціальне призначення цієї галузі права. Особливе місце серед них посідає договірна свобода як основна засада і цивільного, і договірної права як його підгалузі.

У науці цивільного права відсутній єдиний підхід до з'ясування сутності принципів договірної права та їх системи. Їх розглядають як суб'єктивні права та обов'язки; сферу правосвідомості, правової ідеології та науки; отождествляють з нормами права тощо. Актуальним на сьогодні є проведення нових наукових досліджень з метою вироблення єдиних підходів до з'ясування сутності свободи договору, його змісту у реалізації договірних відносин. Договірна свобода є продовженням та відображенням диспозитивності у регулюванні цивільних правовідносин та